

גדרי עיבור השנה

(לע"נ דוד אבי ר' זאב בן ר' שמואל)

הערות בסוגית הגמ' סנהדרין יא-יב

לכאורה יש להעיר בסוגית הגמ' בכמה נקודות

א. בדף יא. "אמר רב פפא רצו חדש רצו לי יום" עיין תוס' ד"ה רשב"ג מה שהקשו בזה, ועוד עיין בזה, רמב"ם הל' קידוש החודש פ"ד הי"ז וז"ל "חדש העיבור הרשות לבי"ד להוסיפו מלא או חסר לאנשים הרחוקים שמודיעים אותם, אבל הם לפי הראיה מקדשים" עכ"ל ולכאורה דבריו סותרים ועוד יל"ע בעיקר האי דינא דהבי"ד הם קובעים את אורכו של חדש העיבור עיין חזו"א או"ח קמ"ב וע"ע מנ"ח מצווה ד'.

ב. בדף יב. "אין מעברין אלא אדר" ועיין תוס' ד"ה אין מעברין אלא אדר הביאו פסוק "לחדש שנים עשר הוא חדש אדר", ויש להקשות שבדף יב: הביאה הגמ' דרשה ד"זה ניסן ואין אחר ניסן" שלומדים מזה שא"א לעבר ניסן בניסן ולכאורה למה צרכין האי דרשה דזה ניסן ואין אחר ניסן, ובשלמא אם נפרש כרש"י שם שלעבר ניסן בניסן הכוונה להוסיף אדר אחרי שנכנס ניסן ניחא, כיון שאכתי צריך פסוק לא לעשות כן כי הרי אינו עובר על "לחדש שנים עשר הוא חדש אדר", אבל מפשטות לשון הברייתא נראה וכן כתב יד רמ"ה שם שחזקיה רצה להוסיף עוד ניסן כדי לעשות את הפסח בטהרה, וקשה מה הרוויח בזה חזקיה הרי בניסן הראשון כשיגיע יום ט"ו יצטרך לעשות הפסח בטומאה ומאי מהני מה דאיכא ניסן שני.

ג. בדף יב: "גופא אמר שמואל אין מעברין את השנה ביום לי של אדר הואיל וראוי לקבעו ניסן, עיבורה מאי? אמר עולא אין מקדשין את החודש, קידשוהו מאי? אמר רבא בטל העיבור, רב נחמן אמר מעובר ומקודש. ולכאורה יש לעמוד בכמה נקודות א. מאי סברתיה דשמואל דהואיל וראוי, וכי לא דיינו במה שאסרה תורה ומאי אכפת לן דראוי הוא לקבעו ניסן כל זמן שלא קבעוהו. ב. בדברי עולא שאין מקדשים את החודש נחלקו הראשונים ומצינו בזה ג' הסברים או דהוה חודש של שישים ימים או שאין מקדשין היום אלא למחר יהא מקודש (כי קדשוהו שמים וכד"א ברבי צדוק י:) או כפירש"י שכתב וז"ל "אין מקדשין את החודש לומר מקודש הוא לאדר שני אלא שתקי וכי מטי ריש ירחא אחרינא מקדשי ליה לניסן" עכ"ל, תורף דבריו שאין אומרים מקודש מקודש

אלא הוי אדר שני בלי הקידוש ומקדשין רק את ר"ח ניסן, וצריך להבין מהי סברת מחלוקתם. ג. יל"ע מהי נקודת המחלוקת בין רבא לרב נחמן. ד. לכאורה מפשט דברי הגמ' נראה דרב נחמן מודה שהעובר ומקודש הוא רק בדיעבד אבל לכתחילה לא יקדשו וכדעולא, והנה הרמב"ם בפ"ד מקידוה"ח הי"ז כתב וז"ל "באו עדים אחר שעברו והעידו על הירח האלו מקדשין את החדש ביום שלושים ויהיה ר"ח אדר שני" עכ"ל. ומדבריו נראה דסבר דהוא לכתחילה וזהו נגד פשט הסוגיא.

ד. עוד יל"ע במחלוקת הצ"ח ברכות י: והמנ"ח מצווה ד' שנחלקו אם הדין של אתם אפילו מזידין וכו' הוא רק בקידוש החודש – (צל"ח) או שייך גם בעיבור השנה – (מנ"ח) וצ"ל סברת מחלוקתם.

ה. עוי"ל באו"ח ס"י תכ"ד שכתב המחבר דאין צריך לחזור אם שכח לומר יעלה ויבוא בערב ר"ח מפני שאין מקדשין את החודש בלילה (ע"ע ברכות ל:). ולכאורה כוונת דבריו היא שמכיון שמקדשים רק למחרת בבוקר (ואפילו בזמנינו הוי קידוש רק משחרית וכדכתבו התוס' סנהדרין י: ד"ה שכבר שבי"ד של מעלה מקדשין מהשחר) ולכאורה לפי"ז יקשה ממ"נ אי בלילה הוי ר"ח א"כ צריך לחזור אם שכח ואם אינו ר"ח מדוע מעיקרא אומר יעלה ויבוא.

דברי הצפנת פענח ס"ד מקידוה"ח הי"ד

הנה הצ"פ כתב לתלות את מחלוקת רבא ור"נ במחלוקת בירושלמי אם קידוש החודש הוא למפרע מאתמול בלילה או רק מכאן ולהבא (הירושלמי ספ"ק דר"ה דן לגבי חילול שבת בערב בשביל מכשירי מצוה ליום וניסה להביא ראיה מקידוה"ח שמחללין את השבת ללכת בלילה בשביל קידוש שנעשה ביום. ור' יודה ברבי בון תירץ שאין ראיה כיון שלמפרע הוא קדוש דהיינו כפי שפירשו המפרשים שם שהחודש קדוש למפרע מאתמול וא"כ המכשיר מצוה בחלול שבת בלילה הוא לא רק לגבי היום למחרת אלא ג"כ לגבי ג"כ לגבי הלילה עיי"ש). לפי"ז הסבר מחלוקת רבא ורב נחמן היא דר"נ סבר שלא למפרע הוא קדוש וא"כ מה שמקדשים את החודש עתה אינו מבטל את העיבור, ואילו רבא סבר שלמפרע הוא קדוש וא"כ איגלאי מילתא למפרע שכבר היה חודש ניסן כשעיברו וא"כ העיבור בטל.

(בהמשך דבריו מביא הצ"פ ראיות שכאשר תקנת חכמים מסוימת מתנגשת לאחר זמן עם דינים אחרים מתבטלת התקנה וא"כ אם ר"נ סבר שלמפרע הוא קדוש א"כ לא שייך למימר דכיון שכבר עיברו עיבורם אלא תקנתם בטלה מפני גזיה"כ דזה ניסן ואין אחר ניסן).

ובהמשך דבריו רומז הצ"פ שעפ"י דבריו לא תקשה הקושיא שהקשינו ברמב"ם מדוע פסק שלכתחילה אפשר לקדש את החודש ביום ל' של אדר אף אם מעיברו את השנה, וכוונת דבריו כי כיון שרב נחמן סובר שלא למפרע הוא קדוש א"כ אין שום סיבה למה לא נוכל לקדש את החודש אחר העיבור.

לפי דברינו נראה לומר דלרבא שקדוש למפרע והעבור בטל משום שאיגלאי מילתא למפרע דהוי ניסן מבערב תובן סברת דברי שמואל שאין לעבר את השנה ביום ל' של אדר כיון שראוי לקבעו ניסן כיון שאם יבואו עדים ונקדש החודש יצא בזיון לתקנ"ח או שאם עיברנו שוב לא נוכל לקדש ונעבור על מצות קידוה"ח, אך לר"נ נצטרך לומר שהסיבה מפני מראית העין שלא תראה תקנ"ח כסותרת את גזיה"כ של זה ניסן ואין אחר ניסן.

עוד נראה לומר שעפ"י נוכל להסביר בלילה אינו חוזר, לכה"פ לשיטת רבא דהקידוש חל למפרע א"כ כל זמן שעוד לא הגיע השחר ולא קידשו לא חל ר"ח אבל בשחר יחול למפרע, ולכן אומרים יעלה ויבוא כיון שידעינן דיחול מחר בבוקר למפרע, אבל כשדנים לענין אם לחזור על התפילה עתה זה אינו צריך כיון שמ"מ עתה קודם שנתקדש למפרע היתה תפלתו בסדר ולכן לא יחזור.

יסוד דין עיבור השנה

לכאורה יש להסתפק בגדר עיבור השנה מהו האם חכמים מחילים דין על השנה ומימלא הוי מעוברת או דילמא שאין זה כלל דין בשנה אלא רק דין מסוים בחודש העיבור. ביאור הדברים הוא, דהנה יש לעיין מה גורם לחודש ניסן להיות דוקא ניסן שע"י יגרם ליום ט"ו שבו להיות פסח, והנה זה ברור דדין פסח הוא דין בחודש הראשון וגזרה תורה שכאשר תם החודש הי"ב שוב חל החודש הראשון עם כל דיניו וא"כ שוב מובן דיש לחקור מה בשנת העיבור גורם שלא יחול החודש הראשון ואיכא בזה ב' צדדים כדכתבנו לעיל א. אפ"ל שכאשר השנה היא מעוברת א"כ בתום החודש הי"ב חל החודש הי"ג ולא הראשון כרגיל ב. אפ"ל שבשנה מעוברת כשתם החודש הי"ב רוצה לחול החודש הראשון אלא דכח חכמים שעיברו מדין "שמור את חודש האביב" מונע מן החודש הראשון לחול (ובצד זה גופא יש להסתפק אם הוי שם חודש עליו או שזהו רק כט-ל' יום שמעכבים ב"ד את חודש ניסן מלחול).

ולכאורה עפ"י יסוד זה נראה להסביר כמה ענינים.

א. מובנים דברי הרמב"ם פ"ד הי"ז שהרשות ביד ב"ד להוסיפו חסר או מלא ופסק זה הוא עפ"י דברי רב פפא שם. הסבר הדברים הוא שבעצם הפשט הוא כצד השני שהבאנו וא"כ שב"ד הם היוצרים "חור" בין החודש הי"ב לראשון, א"כ הם יכולים לקבוע את ארכו משא"כ בחודש רגיל, ומה שהוסיף שם הרמב"ם שהבי"ד צריכים לקדש עפ"י הראיה הוא מפני המצווה לקדש עפ"י הראיה, ולכן מחשבים מראש כדי לקבוע כמה יהא חודש העיבור והקידוש שלאחמ"כ הוא עפ"י הראיה.

ב. עוד נראה להסביר עפ"י את מחלוקת הצ"ח והמנ"ח, דהנה הלימוד של אתם אפילו מזידים וכו' הוא בר"ה כה. ונאמר לגבי המועדות שמצינו ג' פעמים "אשר תקראו אתם" ומזה למדנו להאי דינא דאתם אפילו שוגגין ואפילו מזידין ואפילו מוטעין והיינו שמכיוון שניתן לנו כח לקבוע את המועדות ממילא כשאנו יכולים להשפיע על המועדות דהיינו בקידוש החודש לכו"ע ובעיבור השנה לחד מ"ד ממילא הויא קידוש אף במזידין

וכו'. והנה נראה דאם נאמר שהעיבור הוא דין א"כ כשמעברין את השנה אין החלות הנגרמת ע"י חכמים משפיעה באופן ישיר על המועדות שהרי חכמים רק שינו את דין השנה ורק עי"ז ממילא נגרם שיהא חודש י"ג שישפיע על המועדות אבל לא מעשה חכמים הוא זה שגרם את דחיית המועדות ולכן לא יהיה שייך כאן דינא ד"אתם". משא"כ אם נימא כצד השני דבי"ד מונע מהחודש הראשון מלחול. אם כן אין כל הבדל בין קידוה"ח לעיבור השנה ושייך בתרוויהו דינא ד"אתם".

ג. עוד יובן עפ"י ד המחלוקת בהסבר דברי עולא שאם אומרים שכוונת עולא היא דאין מקדשין את החודש היום אלא למחר שאז מתקדש לשם אדר שני יובן אם נאמר שעיבור הוא דין בשנה, ואם נאמר כרש"י שאין מקדשין היינו שחכמים יצרו כעין חודש דרבנן עד ר"ח ניסן אבל אינו צריך קידוש, ואם נאמר שהוי חודש של שישים ימים היינו שחכמים מעכבין את החודש הראשון מלחול בלבד ודו"ק.

ד. עוד מיושב עפ"י ז מה שהקשינו מדוע צריך לדברי היד רמ"ה גם פסוק בשביל "זה ניסן ואין אחר ניסן" וגם לימוד של "בחדש השנים-עשר הוא חדש אדר", ועתה אינו קשה כי היד רמ"ה יסביר כמו הצד השני בחקירתנו וא"כ יובן שמה שעושים שני ניסנים הוא מכח הבי"ד לשמור את חדש האביב וניסן הראשון אינו נחשב במינן החדשים כלל וא"כ עדיין ישאר אדר החודש השנים עשר, וגם מובן מדוע לא היו צריכים לעשות בו פסח כיון שפסח הוא דין בחודש הראשון.

בהסבר מחלוקת רב נחמן ורבא

הנה הסברנו לעיל את מחלוקת רב נחמן ורבא לפי הצ"פ דפליגי אם קידוש החודש הוא למפרע או רק מכאן ולהבא ועפ"י ז יובן גם פסק הרמב"ם שמותר לקדש לכתחילה, ומ"מ מ כיון שנפסקה הלכתא כרב נחמן הדבר דחוק לומר שקידוש החודש אינו חל למפרע, ולכאורה היה אפ"ל דמחלוקתם תלויה ג"כ בחקירה שחקרנו שאם נאמר שעיבור הוא דין בשנה ממילא הוא חל למפרע על כל השנה מתחילתה שהיא היתה מעוברת ולכן אף קידוש החודש שחל למפרע מאתמול בלילה לא יפקיענו כי הרי התברר שאתמול היה ר"ח

אדר שני, ואם נאמר שעיבור הוא דין בחודש ממילא העיבור בטל, ובאמת שקשה לומר כן דהרי אכתי אין העיבור חל למפרע רק שהוא מחיל דין מכאן ולהבא על השנה שתהיה מעוברת ומהיכי תיתי לומר שהוא מחיל דין כבר מלמפרע מתחילת השנה ועדיין זקוקים אנו לבאר פלוגתם.

(עוד ראיתי בספר בד-קודש ח"ד סי' כ"ב שתלה המחלוקת בין רבא לר"י בחקירה אם אדר ראשון הוא העיקר ושני תוספת או איפכא ורצה לומר שאם אדר ראשון הוא התוספת ממילא גם העיבור הוא למפרע ואם השני הוא התוספת א"כ לא הוי למפרע ובטל).

דברי הירושלמי פ"א ממגילה ה"ה

הנה הירושלמי מגילה פ"א ה"ה הסתפק אם אדר ראשון תוספת או אדר שני תוספת ואמר ר' שמואל בר רב יצחק שם שנפק"מ לקרבנות תמידין שאסור שיהיו יותר מבני שנה ואם נולדו באדר של שנה פשוטה יהא נפק"מ אם באדר ראשון יחשבו שנמלאה שנתם או רק באדר שני, והביא הירושלמי ראייה ממשנה בעדויות ש"העידו ר"י ורב פפיס שמעברין את השנה כל אדר, ושמעברין אותה על תנאי אם ירצה נשיא (שכשירצה תתעבר) וז"ל הירושלמי שם "אין תימר אדר השני תוספת, לא קיים על שתא ומיעבר לה?" עכ"ל הירושלמי, וכוונתו שאם אדר שני הוא התוספת כיצד יכול לעבר שנה שכבר אינו עומד בה, ועל פניה נראית ראייה זו כבלתי מובנת כי הרי הוא עדיין בתוך השנה וכבר תמחו מפרשי הירושלמי על הדף (ולא יישבו). ובעיקר דברי הירושלמי יש לעיין בהסתפקותו אם אדר ראשון תוספת או שני תוספת דהא אף אם עיקר חודש אדר הוא בשני והראשון הוא התוספת הרי לגבי הכבש אין נפק"מ כלל כי הרי אנו דורשים שנת כבש והוא הרי נולד בחודש הי"ב אשתקד ועתה הוא החודש הי"ב ומדוע בכל מקרה לא ייחשב שמלאה שנתו באדר ראשון (ועיי"ש היטב).

ובביאור דברי הירושלמי נראה דיש להקדים שלכאורה אפ"ל דאפשר לתלות את חקירתו בענין עיבור השנה בחקירה נוספת. דהנה יש לעיין בסדר השנה הפשוטה שהיא י"ב חודש אם בסוף החודש הי"ב מיד נגמרת השנה או דילמא גמר השנה הקודמת הוא רק בתחילת החודש הראשון של השנה החדשה, וכוונת הדברים שלכאורה אם נאמר ששנה נגמרת בתום חדשה מיד, ממילא חייבים לומר שעבור הוא דין בשנה שצריך להחיל עליה דין שתהיה בת י"ג חודש דאל"כ מיד בסוף בי"ב חודש יחל החודש הראשון ולא יהיה כח ביד חכמים להוסיף מדליהון כי מיד בתום החודש הי"ב נגמרת השנה וחלה השנה החדשה, ואם נאמר ששנה נגמרת רק בתחילת חברתה ממילא אפשר להסביר גם שעבור הוא דין בחודש.

עוד יש להוסיף דלכאורה אף אם נאמר בתום חדשי השנה מיד היא נגמרת אכתי אפ"ל שעבור הוא דין בחודש אך חכמים אינם יכולים להוסיף את החודש הזה מדליהון בסוף השנה (וכמש"נ לעיל) אלא יכולים להוסיפו רק קודם החודש הי"ב דהיינו באמצע השנה אך לא בסופה דהרי אם יוסיפו בסוף לא יועיל כי זה כבר לא יהיה בשנה זו. והנה עפ"י הקדמה זו נלענ"ד לומר דהירושלמי סבר ששנה נגמרת בתום חדשה ולא בתחילת החודש הראשון שלאחריה ועכשיו הסתפק אם עיבור הוא דין בשנה או דין בחודש, ואם נאמר שהוא דין בחודש ממילא חייבים לומר שהוספת ה - ל' יום הם בחודש שקודם הי"ב כי הרי בסוף החודש הי"ב א"א להוסיף כלום כי נסתיימה השנה וא"כ חייבים לומר שאדר ראשון הוא התוספת, ואם נאמר שעבור הוא דין בשנה שנגרם עליה דין להיות בת י"ג חודש ממילא יוצא שאדר שני הוא התוספת כי הרי החודש השנים – עשר הוא היה חודש אדר, היוצא מדברינו שהסתפקות הירושלמי אם אדר ראשון תוספת או שני תוספת היא האם עיבור הוא דין בחודש או דין בשנה ועכשיו גם מיושב שפיר מה

הנפק"מ לגבי כבש כי אם נאמר שאדר השני תוספת אזי החודש הי"ב של שנה זו הוא אדר ב' ואדר א' הוא רק חודש דרבנן שהוא חוץ מן החשבון. עתה שזכינו בעזה"ת להסביר את הסתפקות הירושלמי נוכל להבין גם את ראיית הירושלמי שהנה נראה שהוכחת הירושלמי היא מהחלק השני של הברייתא ש"העידו שמעברין את השנה על תנאי" (ונראה כן מלשון הירושלמי "לא קנים על שתא ומעברי"). והנה נראה שהסכמת הנשיא היא דין בעיבור שצריך שתהיה הסכמת נשיא ורק אז יחול למפרע משעת העיבור, וא"כ מובן שאם אנו אומרים שצריך להיות חלות דין עיבור על השנה להיות בת י"ג חודשים ממילא החלת הדין צריכה להיות בתוך השנה ואף שהסכמת הנשיא גורמת חלות למפרע מ"מ היא נעשתה לא בשנה המתעברת, אך אם נאמר שעיבור הוא דין בחודש א"כ כיוון שלמפרע מתברר שהיה חודש אדר ראשון חודש דרבנן ממילא עתה הוא חודש אדר ב' ולא אכפ"ל שהחלות היתה לא בשנה (ומה שצריך ההחלת דין בשנה דווקא דהרי אם לא החלתי דין בשנה ממילא חודש הי"ב נגמר ונגמרה השנה משא"כ אם הוא דין בחודש אז עדיין לא ברור אם עבר חודש הי"ב או לא כיוון שתלוי בהכרעת הנשיא אבל אם עיבור הוא דין בשנה חודש הי"ב עבר שהרי אם אומרים שעיבור הוא דין בשנה זקוקים אנו שבר"ח אדר ב' יחול חודש י"ג וכאן חל חודש א' משא"כ אם אומרים שעיבור הוא דין בחודש אזי כשמתגלים למפרע שאדר א' היה התוספת אזי כלל לא נמנה חודש י"ב ואין העיבור דעכשיו גורם דין מיוחד שיהיו י"ג חודשים ודו"ק. ומכאן הוכיח הירושלמי שעיבור הוא דין בחודש וממילא חייבים להגיד שאדר ראשון הוא התוספת וכמו שהתבאר לעיל.

בביאור מחלוקת רבא ורב נחמן

נראה לענ"ד שעל-פי מה שאמרנו שהסברנו בירושלמי אפשר להסביר את מחלוקת רבא ורב נחמן אם כאשר עיברו את השנה ביום ל' של אדר וקידשו לאחמ"כ את החודש אם בטל העיבור או לא שרב נחמן סבר שעיבור הוא דין בחודש וא"כ העיבור הוא למפרע מתחילת החודש ומה שעכשיו מקדשין את החודש מאתמול זה אינו נוגע לעיבור שחל כבר מתחילת אדר א' (וכעין מה שכתב בבד קודש), ורבא סבר שעיבור הוא דין בשנה וא"כ ברגע שהתקדש החודש מאתמול בטל העיבור כי העיבור הוא דין בשנה ואינו מלמפרע אלא מכאן ולהבא כשיגמר חודש י"ב יחל חודש י"ג (וכמו שהסברנו לעיל). (עכשיו שזכינו לכך שבין רבא ובין רב נחמן סברי שקידוש החודש הוא למפרע יהא מובן הדין של יעלה ויבוא בער"ח לתרווייהו).